

Tekst: Deyke en Ruurd van Donke-
laar

Landgoed Schoonoord, Overveen, 1809 (Ill. G.J. Michaëlis)

Historische beplanting op oude buitenplaatsen

Sinds wij mensen reizen, slepen we spullen, planten en dieren met ons mee. We hadden ze nodig als voedsel, bescherming en voor de handel. Al in vroege tijden werden planten vanuit het nabije Europa meegenomen. Later was men in staat om verder te reizen en brachten planten, vooral bomen en heesters, vanuit de oostkust van Amerika, Zuid Afrika en Azië naar onze regio toe. Ze werden hier opgekweekt, verhandeld en toegepast in tuinen en parken. Het invasieve karakter van sommige soorten werd niet altijd herkend of soms voor lief genomen.

Ontworpen in Landschapsstijl

In de periode van de Landschapsstijl (1750-1870) verandert de heersende opvatting over de natuur en daarmee ook die over de tuinaan-

leg. De klassieke strakke lijnvoering werd geleidelijk aan losgelaten, de beplanting werd afwisselender en het sortiment breder. Onder invloed van schilders, schrijvers en filosofen keert men *'terug naar de natuur'*. Grote (park)weiden met heester- en bloemperken, solitaire bomen en boomgroepen, vijvers en boscoulisen, verdeelden de ruimte in open en dichte delen. Paden slingerden met ruime, vloeiende bochten door het terrein. Een wandeling werd zo een 'uitje' vol verrassingen; op elke plek is iets bijzonders te zien. Gijsbert van Laar schrijft over de inrichting van een landschapspark het volgende: *'Het geheel geheim bestaat in het fraaiste van de wilde Natuur over te neemen en het met bevalligheid te schikken'*. Niet alleen landgoederen werden omgevormd, ook begraafplaatsen, (overbodige) vestingwerken, kloostertuinen en arboreta kregen eenzelfde aanleg.

Een glorie tijd voor bomen en heesters

De Landschapsstijl werd een glorie tijd voor bomen en heesters. Vooral in de late Landschapsstijl (1850-1870) werden vele *'vreemde gewassen'* zowel vanuit Azië als van de westkust van Amerika geïmporteerd. Het exclusieve plantmateriaal paste goed bij de nieuwe stijl en was veelgevraagd. Zowel vanuit de wetenschappelijke hoek als vanuit de handel werden lucratieve plantexpedities georganiseerd, veelal gefinancierd door welgestelde landgoedeigenaren.

Von Siebold

In 1823 werd Philipp Franz Von Siebold (1796-1866) aangesteld als arts op Deshima, een klein eilandje voor de kust van Japan. Van daaruit verzamelde hij zo veel mogelijk planten uit Japan en China. Von Siebold begreep waarom deze

beplanting zo succesvol was in Europese tuinen. In een artikel beschrijft hij hoe de planten zich al hadden aangepast aan eeuwenlange culturomstandigheden in Japan en eindeloos waren uitgeselcteed *'als het ware aan de hand van de kwekers gewoon'*. Hij merkte ook op dat de Chinese en Japanse tuinen aangelegd waren in een stijl van *'door kunst veredelde natuurtaferelen'*. Hij zag in deze stijl een gelijkenis met de opkomende Landschapsstijl in tuinen en parken van West-Europa. Via zijn kwekerij introduceerde Von Siebold soorten die men graag toegepaste, bijvoorbeeld de pluimhortensia (*Hydrangea paniculata*), Pachysandra en haagliguster (*Ligustrum ovalifolium*). Ook de Japanse duizendknoop werd door Von Siebold geïntroduceerd.

'Engels hout'

Veel nieuwe gewassen bereikten ons land via Engeland. De *'Royal Botanic Gardens'* in Kew zijn er groot mee geworden. Omdat men bij ons niet goed wist waar al deze overzeese gewassen van oorsprong vandaan kwamen, werden ze steevast aangeduid als *'Engelsch plantsoen'* of *'Engelsch bloemhout'*. Uiteindelijk werd de benaming een containerbegrip voor een landschappelijke compositie van verschillende bomen, heesters en andere gewassen. De aanduidingen worden nog steeds gebruikt voor beplantingen in een landschappelijk park.

Fraaie composities van heesters en bomen

Landschappelijk ingerichte parken werden voornamelijk samengesteld uit bosjes, een enkele boom

Japanse prent van Von Siebold, 1826

Japanse duizendknoop, 1848
(Uit: Jaarboek Kon. Ned. Maatschappij tot Aanmoediging van den Tuinbouw)

Japanse duizendknoop

De Japanse duizendknoop (*Fallopia japonica*) komt oorspronkelijk uit Japan. Philip von Siebold importeerde de plant rond 1840 en kweekte hem in zijn kwekerij te Leiden. *'Zij bereikt soms eene hoogte van 10 voeten (een voet is circa 30 cm), en kweekt zich gemakkelijk voort, door uitloopers uit den wortelstok'*; was de passende beschrijving uit die tijd. De plant werd als sierplant in de tuin gehouden; *'de schoon paarse kleur der takken, het eigenaardig groene kleursel van het gebladerte, de gezellige groei, – dit alles maakt deze plantsoort tot eene ware sierplant der tuinen'*. Von Siebold en de zijnen konden niet vermoeden dat de plant in onze tijd een verguisde status heeft gekregen als invasieve exoot. Een kruising met de Sachalinse duizendknoop levert de Basterdduizendknoop op. Deze is bijna niet te onderscheiden van eerstgenoemde soort en mogelijk nog algemener.

Het 'Drentse' krentenboompje

In de periode 1797-1806 was landgoed Oldengaerde bij Dwingeloo (Dr) in bezit van de Groningse hoogleraar Wynoldus Munniks (1744-1806). Hij verfraaide zijn landgoed met bloeiende heesters en bracht volgens mondelinge bronnen rond 1800 wat krentenboompjes uit Amerika mee. Deze soort bleek zich niet alleen goed te handhaven op de Drentse zandgronden, maar de boompjes zaaiden zich ook rijkelijk uit. Zo was de 'krententuin' op het aangrenzende landgoed De Bork in die tijd al een begrip. Tot vlak na de Tweede Wereldoorlog kon men er tegen betaling van 10 centen 'bloesems of krenten' plukken. De krentenboom (*Amelanchier lamarkii*) zoals we hem nu kennen, is vrijwel zeker een kruising tussen de Amerikaanse soorten *Amelanchier laevis* en *A. canadensis* en werd door J.C. Krauss in 1802 beschreven als 'Kanadasche Mispelboom'. Vooral op de Veluwe, in Overijssel en Drenthe valt de krentenboom in het voorjaar op door zijn crème-witte bloemen en in het najaar door zijn oranje-rode herfstkleuren.

en perken. Men plantte bomen en heesters in verschillende soorten, afwisselende vormen, een fraaie bloei en afwisselende bladkleuren. Landschapsarchitect J.D. Zocher jr. schrijft over groenschakeringen van 'licht en bruin, van bleek naar donkergroen'. Daarnaast werd beplanting op thema ontworpen: soorten uit dezelfde familie, of heesters die op elkaar lijken. Een geliefd thema waren de wintergroene perken met groenblijvende rodo-dendrons en coniferen.

Arboreta en pineta

Vanaf halverwege de 19^e eeuw werden bomentuinen (arboreta en pineta) opgezet door gegoede particulieren met als doel om bomen en heesters uit gematigde streken, te toetsen op bruikbaarheid voor de bosbouw. Deze collectietuinen werden gerangschikt op thema,

geografie of systematiek en vaak ingebed in een landschappelijke aanleg. In een arboretum staan veel bladverliezende bomen en heesters, een pinetum bestaat uit naaldbomen en coniferen. Deze collectietuinen herbergen een groot

deel van het historisch cultuursortiment, vaak van oudsher met een goede naamgeving en registratie. Ze zijn tegenwoordig belangrijk voor behoud van en onderzoek naar het sortiment. Daarnaast zijn het prachtige wandelplekken.

Arboretum Kalmthout (Foto: Machteld Klees)

Alles voor de bosbouw

Naast particuliere initiatieven experimenteerden ook organisaties als Staatsbosbeheer (opgericht in 1899) en de vroegere Heidemij (1888), met uitheemse soorten bomen. Het doel hierbij was om onze bossen productiever te maken en onvruchtbare stuifzanden vast te leggen met beplanting. Naast de Japanse larix (*Larix kaempferi*), Hemlocksparran (*Tsuga sp.*) en Douglasspar (*Pseudotsuga menziesii*), danken we ook de zich snel verspreidende Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) aan vroegere introducties in onze bossen.

Soorten verbonden met landschapsparken

Tegenwoordig zijn veel historische soorten onlosmakelijk verbonden met onze landschapsparken. Ze hebben zich, na zoveel jaar aangepast aan de cultureel-omstandigheden en vormen inmiddels een goede toevoeging aan de biodiversiteit. Op de Unielijst voorkomende soorten als hemelboom (*Ailanthus altissima*), Japanse duizendknoop en reuzenberenklaau, mogen niet meer gekweekt worden en ook op landschapsparken worden ze zoveel mogelijk bestreden. Soorten zoals sneeuwbes, Japanse bamboe, veel-

bloemige roos (*Rosa multiflora*) worden inmiddels ook als invasieve exoot beschouwd. Ze zijn echter vaak onlosmakelijk verbonden aan het oorspronkelijke beplantingsplan en worden **binnen** het park nadrukkelijk niet als ongewenste soort beschouwd. Wel vragen ze extra aandacht in het beheer om verspreiding **buiten** de historische aanleg te voorkomen.

Beheer

Sommige soorten als sneeuwbes maar ook de prachtframboos, breiden zich uit tot grote groepen door wortelmatten. Anderen zaaien zich weer uit en sommigen doen allebei. Een te uitgebreide wortelmat wordt ingeperkt door de wortels zorgvuldig op te rooien. Zorg dat het materiaal niet op de composthoop terecht komt van waaruit het zich kan verspreiden. Leg het liever op een takkenril zodat de wortels uitdrogen. Uitgezaaide jonge planten worden in een jong stadium uitgestoken of getrokken.

Tenslotte

Een historisch park is oorspronkelijk niet aangelegd als natuur. Historische, vaak uitheemse beplanting hoort bij het gewenste beeld. Door het behoudende beheer gedurende lange tijd, zijn het vaak goed bewaarde stukjes groen met een hoge natuurwaarde. Beheer ze zorgvuldig met een goede soortenkennis en historisch besef.

Ruurd en Deyke van Donkelaar ontwikkelden voor het NCE de opleiding voor professionals in het groen erfgoed en zijn aangesloten bij Wilde Weelde.

(Foto: Machteld Klees)

Reuzenberenklaau

Vanaf het eind van de 19^e eeuw plant men graag fors uitgroeïende bladplanten als solitair in het gazon, vaak langs de waterkant. Plantenkweker Bonne Ruys plaatste ze in zijn catalogus onder een apart kopje 'Siergrassen en gazonplanten'. Hij schrijft: 'Hetzij men ze plaatst aan den rand van de vijver, of als alleenstaande planten midden in het gazon, ze maken overal een even schoon effect'. De uit de Kaukasus afkomstige reuzenberenklaau (*Heracleum mantegazzianum*) voldeed aan het ideale beeld van een solitair staande gazonplant. Tot in de jaren '90 van de vorige eeuw werden ze nog verkocht op ons toenmalige tuincentrum in Werkendam. Reuzenberenklaau is, net als zijn inheemse broertje de gewone berenklaau, tweejarig. Het eerste jaar vormt het een rozet van waaruit het volgend jaar een forse stengel met enorm bloemenscherm verschijnt. De plant zaait zich rijkelijk uit.